અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

હરજીત સિંહ

વિરુદ્ધ

પંજાબ રાજ્ય

૮ ડિસેમ્બર, ૨૦૦૫

[એસ.બી. સિન્હા અને પી.પી. નાઓલેકર, ન્યાયમૂર્તિઓ]

પીનલ કોડ, ૧૮૬૦ :

કલમ ૩૦૪-બી—પત્નીનું મૃત્યુ—ઝેરના કારણે નીપજેલ—દહેજની માંગણી અને ક્રૂરતાનો આક્ષેપ—પતિ, સાસુ અને દિયર સામે કાર્યવાહી—ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા દિયરને નિર્દોષ છોડી મૂકવામાં આવેલ અને બાકીના આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવામાં આવેલ—જ્યારે મૃતકના પિતા તેને મળવા આવ્યા હતા ત્યારે તેમના પ્રત્યે કરવામાં આવેલા અપમાનને સહન ન કરી શકવાના કારણે મૃતકે

આત્મહત્યા કરી હોઈ શકે તે કારણોસર સાસુને વધુમાં નિર્દોષ છોડી મૂકવામાં આવેલ—અપીલ પર, ઠેરવ્યુ: કેસની હકીકતોમાં ફરિયાદપક્ષ એ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયેલ છે કે મૃતકને તેના મૃત્યુના તરત જ પહેલાં દહેજની માંગણીના સંબંધમાં ક્રૂરતા કે કનડગતનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી—આથી આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪–બી હેઠળ અથવા એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩–બી હેઠળની ધારણા લાગુ કરી શકાય નહીં—અપીલકર્તાને નિર્દોષ છોડી મૂકવામાં આવેલ—એવિડન્સ એક્ટ, ૧૮૭૨—કલમ ૧૧૩–બી.

કલમ ૩૦૪–બી અને ૩૦૬—કલમ ૩૦૪ બી હેઠળ કાર્યવાહી—કલમ ૩૦૬ હેઠળ તહોમત ઘડવામાં નિષ્ફળતા—કલમ ૩૦૪ બી હેઠળ નિર્દોષ છુટકારો—કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવવાની પરવાનગીપાત્રતા—ઠેરવેલ કે : જ્યાં પણ ફરિયાદપક્ષ કલમ ૩૦૪–બી હેઠળ કેસ પ્રસ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ જાય ત્યાં દરેક કિસ્સામાં આરોપીને દોષિત ઠેરવવાને પાત્ર નથી—હાલના કિસ્સામાં, મૃતક દ્વારા આત્મહત્યાનો કેસ પ્રસ્થાપિત થતો ન હોવાથી, આરોપીને કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં—કલમ ૩૦૪–બી અને કલમ ૩૦૬ ના ઘટક તત્વો જુદા છે—કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર, ૧૯૭૩—કલમ ૨૧૫.

પ્રેક્ટિસ અને પ્રોસિજર—જ્યાં આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪–બી હેઠળનો કેસ પ્રસ્થાપિત થતો ન હોય ત્યાં આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવવા માટેની રજૂઆત—સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ પ્રથમ વખત ઉપસ્થિત કરવામાં

આવેલ રજૂઆત—તેની પરવાનગીપાત્રતા—ઠેરવેલ કે : રેકર્ડ પરની સામગ્રી સદર તહોમત પ્રસ્થાપિત કરતી ન હોય ત્યાં સુધી, સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ પ્રથમ વખત આવી રજૂઆત ઉપસ્થિત કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં.

અપીલકર્તા–આરોપી સામે તેની માતા અને ભાઈની સાથે, પોતાની પત્નીને ઝેર આપીને મારી નાખવા બદલ કાર્યવાહી કરવામાં આવેલ હતી. એવો આક્ષેપ કરવામાં આવેલ હતો કે અપીલકર્તાના નાના ભાઈના લગ્ન પછી, આરોપીઓએ ઓછું દહેજ લાવવા બદલ મૃતકને મહેણાં મારવાનું અને હેરાન કરવાનું શરૂ કર્યું હતું. માંગણી પૂરી કરવા માટે, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી.૨–મૃતકના પિતાએ બે પ્રસંગોએ રૂ. ૩,૦૦૦/– અને રૂ. ૧,૦૦૦/– ની રકમ ચૂકવી હતી. મૃતકે તેના ભાઈને જાણ કરી હતી કે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૨ તેણીને પોતાના ઘરે લઈ જાય કારણ કે તેણી ગર્ભવતી હોવાથી તેણીને દહેશત હતી કે આરોપીઓ પ્રસૂતિ સમયે તેણીને મારી નાખશે. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૨ તેણીને પોતાના ઘરે લઈ ગયા હતા, જ્યાં તેણીએ બાળકને જન્મ આપ્યો હતો. જોકે, બાળકનું મૃત્યુ થયું હતું. ત્યારબાદ, તેણી પોતાના સાસરીના ઘરે પાછી ગઈ હતી. બનાવના એક દિવસ પહેલાં, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૨ મૃતકને મળવા ગયા હતા અને તેણી તેમને સ્વસ્થ અને તંદુરસ્ત જણાઈ હતી. બીજા દિવસે, મૃતકના મૃત્યુનો સંદેશો મળતાં, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૨ તેણીના ઘરે ગયા હતા અને ત્યાં તેમણે પોલીસમાં ફરિયાદ કરી હતી. કેમિકલ એક્ઝામિનરે પોતાના રિપોર્ટમાં અભિપ્રાય આપેલ કે મૃતકના વિસેરામાં ઝેર મળી આવ્યું હતું. મૃતકના ભાઈને તપાસવામાં આવ્યો ન હતો. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૨ એ ઉપર ઉલ્લેખિત રકમની માંગણીના

સ્વરૂપ અને હેતુ અંગેના પોતાના નિવેદનમાં ડી.ઓ.આર.જી. સમક્ષના પોતાના અગાઉના નિવેદનથી વિરોધાભાસી નિવેદન આપ્યું હતું. મૃતકની માતા–ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૩ એ સ્પષ્ટપણે સ્વીકાર્યું હતું કે તેણીને પોતાના જમાઈ સામે કોઈ ફરિયાદ ન હતી, કે તેણીએ ક્યારેય કોઈ ફરિયાદ કરી પણ ન હતી. ટ્રાયલ કોર્ટે અપીલકર્તા અને તેની માતાને આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪–બી હેઠળ દોષિત ઠેરવેલ. અપીલકર્તાના ભાઈને નિર્દોષ છોડી મૂકવામાં આવેલ. અપીલમાં, હાઈકોર્ટે એવું તારણ કાઢીને અપીલકર્તાની માતાને નિર્દોષ છોડી મૂકેલ કે અપીલકર્તાની માતાએ કોઈ દહેજ સ્વીકાર્યું ન હતું; અને એ કારણોસર મૃતકે પોતાનો જીવ ટૂંકાવવા માટે ઝેર પીધું હોઈ શકે કે જ્યારે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૨ બનાવના એક દિવસ પહેલાં તેણીને મળવા આવ્યા હતા, ત્યારે તેમનું અપમાન કરવામાં આવ્યું હોઈ શકે અથવા તેમને એવું લાગી આવ્યું હોઈ શકે કે તેમની પુત્રી ખુશ ન હતી. આથી આ હાલની અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે.

અપીલ મંજૂર કરતાં, કોર્ટે

ઠેરવ્યુ : ૧.૧. આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪–બી માં એવી અસરવાળી કાનૂની ધારણા ઊભી કરવામાં આવી છે કે જો એ પ્રસ્થાપિત થાય કે મૃત્યુના તરત જ પહેલાં, મૃતકને તેના પતિ અથવા તેના કોઈ પણ સંબંધી દ્વારા, દહેજની કોઈ પણ માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં, ક્રૂરતા કે કનડગતનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી, તો આવા મૃત્યુને "દહેજ મૃત્યુ" કહેવામાં આવશે, અને

આવા પતિ અથવા સંબંધીએ તેણીનું મૃત્યુ નીપજાવ્યું હોવાનું માની લેવામાં આવશે. [૬૩૬–ડી]

૧.૨. આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪–બી અને એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩–બી ના સંયુક્ત વાંચન પરથી, એ સ્પષ્ટ થશે કે જો ફરિયાદપક્ષ આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪–બી માં દર્શાવ્યા મુજબના સંજોગો પ્રસ્થાપિત કરી શકે તો તે હેઠળ ઉપસ્થિત થતી ધારણા અમલમાં આવશે. આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪–બી ના ઘટક તત્વો આ મુજબ છે : (૧) કે સ્ત્રીનું મૃત્યુ કોઈ દાઝવાથી કે શારીરિક ઈજાથી અથવા સામાન્ય ન હોય તેવા કોઈ સંજોગોમાં થયેલું હોય; (૨) આવું મૃત્યુ તેણીના લગ્નની તારીખથી ૭ વર્ષની અંદર થતું હોય (૩) કે ભોગ બનનારને તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈ પણ સંબંધી દ્વારા ક્રૂરતા કે કનડગતનો ભોગ બનાવવામાં આવી હોય; (૪) આવી ક્રૂરતા કે કનડગત દહેજની માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં હોવી જોઈએ; અને (૫) એ પ્રસ્થાપિત થાય કે આવી ક્રૂરતા અને કનડગત તેણીના મૃત્યુના તરત જ પહેલાં કરવામાં આવી હતી. [૬૩૬–જી–એચ; ૬૩૭–એ, બી]

૧.૩. હાલના કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪–બી અથવા એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩–બી હેઠળ ઉપસ્થિત થતી ધારણા અપીલકર્તા વિરુદ્ધ લાગુ કરી શકાઈ ન હોત. તેથી, એવું ઠેરવવું જોઈએ કે ફરિયાદપક્ષ અહીંના અપીલકર્તા વિરુદ્ધ કોઈ પણ કેસ પ્રસ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયેલ છે. મૃતક બાળકની પ્રસૂતિ પછી પોતાના સાસરીના ઘરે ગઈ તે

તારીખ અને તેણીના મૃત્યુની તારીખ વચ્ચે તેણીને કોઈ પણ ક્રૂરતા કે કનડગતનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી તેવું દર્શાવવા માટે રેકર્ડ પર કોઈ પુરાવો નથી. [૬૩૮–એચ; ૬૩૯–ડી]

સતવીર સિંહ અને અન્યો **વિરુદ્ધ** *પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય*, [૨૦૦૧] ૮ એસ.સી.સી. ૬૩૩; *હીરા લાલ અને અન્યો* **વિરુદ્ધ** *રાજ્ય (એનસીટી સરકાર) દિલ્હી*, [૨૦૦૩] ૮ એસ.સી.સી. ૮૦; *કાલિયા પેરુમલ અને અન્ય* **વિરુદ્ધ** *તમિલનાડુ રાજ્ય*, [૨૦૦૪] ૯ એસ.સી.સી. ૧૫૭; *કામેશ પંજીયાર ઉર્ફે કમલેશ પંજીયાર* **વિરુદ્ધ** *બિહાર રાજ્ય*, [૨૦૦૫] ૨ એસ.સી.સી. ૩૮૮ અને *આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય* **વિરુદ્ધ** *રાજ ગોપાલ અસાવા અને અન્ય*, [૨૦૦૪] ૪ એસ.સી.સી. ૪૭૦, પર આધાર રાખવામાં આવેલ.

૨.૧. સીઆર.પી.સી.ની કલમ ૨૧૫ મુજબ આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ તહોમત ઘડવામાં થયેલી ચૂકથી ન્યાયનો ભંગ થઈ પણ શકે અથવા ન પણ થાય, અથવા આરોપીને પૂર્વગ્રહ કે નુકસાન થઈ શકે. એવું કહી શકાય નહીં કે જ્યાં પણ ફરિયાદપક્ષ આરોપી સામે તેની કલમ ૩૦૪–બી હેઠળનું તહોમત પ્રસ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ જાય ત્યાં તમામ કિસ્સાઓમાં, આરોપીને આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ ગુનો કરવા બદલ દોષિત ઠેરવી શકાય. તદુપરાંત, રેકર્ડ પરની સામગ્રી એવી હોય કે જે આરોપી વિરુદ્ધ સદર તહોમત પ્રસ્થાપિત કરતી હોય તે સિવાય સામાન્ય રીતે આ કોર્ટ સમક્ષ પ્રથમ વખત

આવી રજૂઆત ઉપસ્થિત કરવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ નહીં. [૬૩૯–બી–ડી]

૨.૨. આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ ની જોગવાઈઓ લાગુ કરતા પહેલાં, એ પ્રસ્થાપિત કરવું જરૂરી છે કે : (૧) મૃતકે આત્મહત્યા કરી હતી, અને (૨) તેણીને આઇ.પી.સી.ની કલમ ૪૯૮એ ના અર્થમાં ક્રૂરતાનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી. માત્ર તે હકીકતો પ્રસ્થાપિત થાય તે જ સંજોગોમાં, એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩બી મુજબની ધારણા ઉપસ્થિત કરી શકાય. હાલના કિસ્સામાં, ફરિયાદપક્ષ એ સાબિત કરી શક્યો નથી કે મૃતકને આઇ.પી.સી.ની કલમ ૪૯૮એ ના અર્થમાં ક્રૂરતાનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી. મૃતકે આત્મહત્યા કરી હતી તેવો કોઈ કેસ પણ પ્રસ્થાપિત થયો નથી. [૬૩૯–ઈ, એફ]

૨.૩. કલમ ૩૦૬ અને કલમ ૩૦૪–બી ના ઘટક તત્વો જુદા અને અલગ છે. કોઈ પણ સંજોગોમાં, અપીલકર્તા મૃતકના મૃત્યુ માટે જવાબદાર હતો તેવું દર્શાવવા માટે મૃતકના મૃત્યુ પહેલાં આરોપી તરફથી કોઈ પણ કૃત્ય કે ચૂક થઈ હોવાનું બતાવવા રેકર્ડ પર કોઈ પુરાવો લાવવામાં આવ્યો નથી. હાઇકોર્ટે, પ્રથમ વખત, પોતાના ચુકાદામાં એક ધારણાના આધારે અવલોકન કર્યું હતું કે જ્યારે તેણીના પિતા તેણીને મળવા આવ્યા હતા, ત્યારે તેમનું અપમાન કરવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ અથવા તેમને માઠું લાગ્યું હોવું જોઈએ કારણ કે તેણીને કનડગતનો ભોગ બનાવવામાં આવી હોઈ શકે. કોર્ટને સદર તારણ જાળવી રાખવા માટે સમર્થ

બનાવવા કોર્ટના ધ્યાન પર બિલકુલ કોઈ પુરાવો લાવવામાં આવ્યો નથી. [૬૪૦–એચ; ૬૪૧–એ, બી]

કે. પ્રેમા એસ. રાવ અને અન્ય **વિરુદ્ધ** *યદલા શ્રીનિવાસ રાવ અને અન્યો*, **[૨૦૦૩] ૧ એસ.સી.સી. ૨૧૭, ને અલગ પાડવામાં આવેલ.**

ક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસ્ડિક્શન : ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૭૫૬/૧૯૯૯.

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૬૬–એસબી/૧૯૯૮ માં પંજાબ અને હરિયાણા હાઇકોર્ટના તારીખ ૧૫.૧૨.૧૯૯૮ ના ચુકાદા અને હુકમ પરથી.

અપીલકર્તા તરફે સિદ્ધાર્થ દવે, સુધીર વાલિયા અને મહિન્દર સિંહ દહિયા.

સામાવાળા તરફે કુલદીપ સિંહ, આર.કે. પાંડે અને અરુણ કે. સિન્હા.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ એસ.બી. સિન્હા દ્વારા આપવામાં આવેલ.

એસ.બી. સિન્હા : જસબીર કૌર, ૨૨–૨૩ વર્ષની ભરયુવાન વયની એક યુવતીનું, ૨૬.૭.૧૯૮૮ ના રોજ મૃત્યુ થયું હતું. તેણીનું ઝેરના કારણે મૃત્યુ થયું હતું. આ ઝેર એલ્યુમિનિયમ ફોસ્ફાઇડ હોવાનું કહેવાય છે જે એક સામાન્ય જંતુનાશક દવા છે. તેણીના લગ્ન ૦૫.૧૦.૧૯૮૬ ના રોજ મૌર ખુર્દ તરીકે ઓળખાતા ગામમાં અપીલકર્તા સાથે થયા હતા. તેણીનું સાસરું ભટિન્ડા ખાતે હતું, જે મૌર ખુર્દથી ૪૦ કિ.મી.ના અંતરે આવેલું છે. તેણીએ ૨૩.૪.૧૯૮૮ ના રોજ પોતાના માતા–પિતાના ઘરે એટલે કે મૌર ખુર્દ ખાતે એક પુત્રને જન્મ

આપ્યો હતો. જોકે, ૨૫.૪.૧૯૮૮ ના રોજ બાળકનું મૃત્યુ થયું હતું. મૃતકની માતા ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૩ (મુખ્તિયાર કૌર) એ આશરે ૨૦ દિવસ પછી તેણીને સદર હકીકત જણાવી હતી. મૃતક ત્યારબાદ તરત જ પોતાના સાસરીના ઘરે પાછી આવી હતી. બનાવની તારીખના એક દિવસ પહેલાં એટલે કે ૨૫.૦૭.૧૯૮૮ ના રોજ, તેણીના પિતા ગુરલાલ સિંહ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૨) ભટિન્ડા ખાતે તેણીને મળવા આવ્યા હતા અને તેણી તેમને સ્વસ્થ અને તંદુરસ્ત જણાઈ હતી. તેમને ૨૬.૦૭.૧૯૮૮ ના રોજ બપોરે આશરે ૧.૦૦ વાગ્યે મૌર ખુર્દ ખાતે તેણીના મૃત્યુની માહિતી મળી હતી. તેમણે બસ પકડી હતી અને બપોરે આશરે ૨.૦૦ વાગ્યે ભટિન્ડા પહોંચ્યા હતા. તેમણે કથિત રીતે અપીલકર્તા, તેની માતા અને ભાઈને ત્યાં બેઠેલા જોયા હતા. તેઓ કથિત રીતે એક પછી એક ઘરમાંથી સરકી ગયા હતા. તેમણે પોતાના અન્ય સંબંધીઓને બોલાવ્યા હતા અને તેઓ આવ્યા પછી તેઓ પોલીસ સ્ટેશન જવા માટે ઘરેથી નીકળ્યા હતા. રસ્તામાં તેઓ રાત્રે આશરે ૧૧.૦૦ વાગ્યે બસ સ્ટેન્ડ પર પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરને મળ્યા હતા. તેમનું નિવેદન બસ સ્ટેશન પર નોંધવામાં આવ્યું હતું.

અપીલકર્તાની માતા સંબંધિત સમયે ફિરોઝપુર ખાતે પોતાના પતિ સાથે રહેતી હોવાનું કહેવાય છે જે ૧૩૨ કિ.મી.ના અંતરે આવેલું છે.

આરોપીઓનો બચાવ એ હતો કે તેઓ મૃતકના મૃત્યુ સમયે હાજર ન હતા. અપીલકર્તાના જણાવ્યા અનુસાર, તે બપોરે ૧૨.૩૦ વાગ્યા સુધી પોતાના કામના સ્થળે હતો જ્યારે તેના ભાઈ જસપાલ સિંહના જણાવ્યા અનુસાર, તે

સંબંધિત સમયે લુધિયાણા ખાતે તાલીમ લઈ રહ્યો હતો. માતા મોહિન્દર કૌરનો બચાવ એ હતો કે તેણી સંબંધિત સમયે ફિરોઝપુર ખાતે હતી.

૨૬.૦૭.૧૯૮૮ ના રોજ રાત્રે આશરે ૧૧.૪૫ વાગ્યે શબનું ઇન્ક્વેસ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું અને ૨૭.૭.૧૯૮૮ ના રોજ પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આવ્યું હતું. પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૧ (ડો. બલબીર સિંહ) મૃત્યુનું કારણ નક્કી કરી શક્યા ન હતા. મૃતકના વિસેરા સુરક્ષિત રાખવામાં આવ્યા હતા અને પાછળથી રાસાયણિક પરીક્ષણ માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા. કેમિકલ એક્ઝામિનરે ૧૫.૧૧.૧૯૮૮ ના રોજ પોતાનો રિપોર્ટ રજૂ કરીને અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે તેમાં એલ્યુમિનિયમ ફોસ્ફાઇડ મળી આવ્યું હતું.

તપાસ અધિકારી ધરમ સિંહ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૭) સમક્ષ ગુરલાલ સિંહ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૨) દ્વારા કરવામાં આવેલા નિવેદનોના આધારે, અપીલકર્તા, તેના ભાઈ જસપાલ સિંહ અને માતા મોહિન્દર કૌર વિરુદ્ધ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪–બી હેઠળ એવા આક્ષેપ પર કેસ નોંધવામાં આવ્યો હતો કે અપીલકર્તાના નાના ભાઈ સરબજીત સિંહના લગ્ન થયા પછી, આરોપીઓએ ઓછું દહેજ લાવવા બદલ જસબીર કૌરને મહેણાં મારવાનું અને હેરાન કરવાનું શરૂ કર્યું હતું કારણ કે સરબજીત સિંહની પત્ની રેફ્રિજરેટર, ટેલિવિઝન અને કૂલર લાવી હતી. કથિત રીતે, આરોપીઓની સદર માંગણી પૂરી કરવા માટે, ફરિયાદીએ એક પ્રસંગે દિવાળીની આસપાસ રૂ. ૩,૦૦૦ ની રકમ અને ત્યારથી બે મહિનાની અંદર અન્ય બે પ્રસંગોએ રૂ. ૧,૦૦૦/– ચૂકવ્યા

હતા. વધુમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે માર્ચ, ૧૯૮૮ ના મહિનામાં, જ્યારે ગુરલાલ સિંહ તેણી ગર્ભવતી હોવાથી તેણીને પોતાના ઘરે લાવવા માટે સાસરીના ઘરે ગયા હતા, ત્યારે આરોપીઓએ તેણીને તેમની સાથે મોકલવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. વધુમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે મૃતકનો ભાઈ રઘબીર સિંહ ભટિન્ડા આવ્યો હતો જ્યારે તેની બહેન દ્વારા તેને જાણ કરવામાં આવી હતી કે તેના પિતા તેણીને મૌર ખુર્દ લઈ જાય અન્યથા આરોપીઓ પ્રસૂતિ સમયે તેણીને મારી નાખશે. અપીલકર્તાની ૦૫.૦૮.૧૯૮૮ ના રોજ ધરપકડ કરવામાં આવી હતી.

વિદ્વાન એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ એન્ડ સેશન્સ જજે અહીંના અપીલકર્તા તેમજ તેની માતાને ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪–બી હેઠળનો ગુનો કરવા બદલ દોષિત ઠેરવ્યા હતા અને તેમને સાત વર્ષની સખત કેદની સજા ભોગવવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો. જોકે, વિદ્વાન ન્યાયાધીશે જ્યાં સુધી જસપાલ સિંહનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી નિર્દોષ છોડી મૂકવાનો ચુકાદો નોંધ્યો હતો. વિદ્વાન એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ એન્ડ સેશન્સ જજ પોતાના ચુકાદામાં ફરિયાદપક્ષના સાક્ષીઓના પુરાવા પર આધાર રાખીને અથવા તેના આધારે એવા તારણ પર આવ્યા હતા કે દહેજ અપીલકર્તા અને તેની માતા મોહિન્દર કૌરને ચૂકવવામાં આવ્યું હતું અને, આમ, તેઓ ગુનો કરવા બદલ દોષિત હતા.

બીજી તરફ, હાઇકોર્ટે જ્યાં સુધી અપીલકર્તાનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી બાબતના ગુણદોષની ચર્ચા કરી ન હતી પરંતુ તેની માતા મોહિન્દર કૌર દ્વારા

ભજવવામાં આવેલી ભૂમિકા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું હતું અને એવા તારણ પર આવી હતી કે તેણીએ કોઈ દહેજ સ્વીકાર્યું ન હતું. આશ્ચર્યજનક રીતે, હાઇકોર્ટે એવી થિયરી રજૂ કરી હતી જે ફરિયાદપક્ષનો કેસ ન હતો કે મૃતકે કથિત રીતે એ કારણોસર પોતાનો જીવ ટૂંકાવવા માટે ઝેર પીધું હોવું જોઈએ કે જ્યારે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૨ (ગુરલાલ સિંહ) ૨૫.૭.૧૯૮૮ ના રોજ તેણીને મળવા આવ્યા હતા, ત્યારે તેમનું અપમાન કરવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ અથવા તેમને માઠું લાગ્યું હોવું જોઈએ કે તેમની પુત્રી પોતાના સાસરીના ઘરે ખુશ નથી.

અમે એ આધાર પર આગળ વધીશું કે આ કેસમાં ફરિયાદપક્ષે રૂ. ૫,૦૦૦/– ની હદ સુધી દહેજની ચુકવણીનો કેસ પ્રસ્થાપિત કર્યો છે. જોકે, પ્રશ્ન એ રહેશે કે શું દહેજની માંગણી મૃતક સાથે અપીલકર્તા દ્વારા ક્રૂરતાપૂર્વક વર્તન કરવામાં આવ્યું અથવા તેણીને હેરાન કરવામાં આવી તેના તરત જ પહેલાં કરવામાં આવી હતી. મૃતકના ભાઈને તપાસવામાં આવ્યો ન હતો. તેથી, એ સાબિત થયું ન હતું કે મૃતક દ્વારા એવી કોઈ દહેશત વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી કે બાળકની પ્રસૂતિ દરમિયાન તેણીને મારી નાખવામાં આવશે. હકીકત એ રહે છે કે તેણીએ પોતાના માતા–પિતાના ઘરે બાળકને જન્મ આપ્યો હતો. એ પણ સ્વીકારવામાં આવેલ છે કે તેણીને પ્રસૂતિ સમયે અમુક તબીબી ગૂંચવણો ઊભી થઈ હતી જેના પરિણામે તેણીને નર્સિંગ હોમમાં ખસેડવી પડી હતી. તેણીને નર્સિંગ હોમમાં કોણ લઈ ગયું, પતિ કે તેણીના પિતા, તે અંગે વિવાદ છે. પરંતુ હકીકત એ રહે છે કે બાળકની પ્રસૂતિ અધૂરા મહિને થઈ હતી, અને બાળક તેના જન્મના બે દિવસની અંદર મૃત્યુ પામ્યું હતું.

આ તબક્કે, આપણે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષીઓની જુબાની ધ્યાનમાં લઈ શકીએ.

ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૧ (ડો. બલબીર સિંહ) એ અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે મૃત્યુ ઝેર લેવાના કારણે થયું હતું. શબ પર ઉઝરડા/નીલનું નિશાન પણ મળી આવ્યું હતું. જોકે, સદર સાક્ષીએ તેની હાજરી અંગે સ્પષ્ટતા કરતા જણાવ્યું હતું કે "ગળાની જમણી બાજુએ રહેલું પ્રશ્નવાળું નિશાન જે ઝાંખું દેખાય છે તે બળતરાના પરિણામે મોં અને ગળામાં થયેલી બળતરાના કારણે હોઈ શકે છે."

મૃતકના પિતા ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૨ (ગુરલાલ સિંહ) એ માત્ર એટલું જ જણાવ્યું હતું કે "મારા દ્વારા, આરોપીઓના સંતોષ મુજબ દહેજ ન ચૂકવવાના કારણે મારી પુત્રીનું મૃત્યુ થયું હતું." તેમણે એવું કહ્યું ન હતું કે અન્ય કોઈ માંગણી કરવામાં આવી હતી અથવા તેમની પુત્રીને અન્ય કોઈ પણ પ્રકારની ક્રૂરતા કે કનડગતનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી. ઊલટતપાસમાં, તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે તેમણે તપાસ અધિકારી સમક્ષ જણાવ્યું હતું કે આરોપી વ્યક્તિઓએ રેફ્રિજરેટર, કૂલર અને ટેલિવિઝન ન લાવવા બદલ તેમની પુત્રીને મહેણાં મારવાનું શરૂ કર્યું હતું પરંતુ તપાસ અધિકારી સમક્ષ આવું કોઈ નિવેદન કરવામાં આવ્યું હોવાનું જણાયું ન હતું. તેમણે પોલીસ સમક્ષ એવું કોઈ નિવેદન પણ કર્યું ન હતું કે આરોપી વ્યક્તિઓએ એકસાથે મળીને અથવા વ્યક્તિગત રીતે દહેજની માંગણી કરી હતી.

ડી.ઓ.આર.જી.નો હોદ્દો ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પણ તેમનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું. એ સ્વીકારાયેલું છે કે તેમણે હરજીત સિંહ દ્વારા રેફ્રિજરેટર, કૂલર અને ટેલિવિઝનની ખરીદી માટે રૂ. ૩,૦૦૦/– ની માંગણી કરવા અથવા લેવા અંગે તેમની સમક્ષ કોઈ નિવેદન કર્યું ન હતું જોકે તેમણે કોર્ટમાં આવું નિવેદન કર્યું હતું. રેકર્ડ પરથી એવું જણાય છે કે તેમણે ડી.ઓ.આર.જી. સમક્ષ એવી અસરવાળું નિવેદન પણ કર્યું હતું કે તેમની પુત્રી અને જમાઈએ સ્ટીરિયો ખરીદવા માટે રૂ. ૩,૦૦૦/– લીધા હતા અને ત્યારબાદ બે મહિના પછી, તેમની પુત્રી હેન્ડ–પંપ બેસાડવા માટે રૂ. ૧,૦૦૦/– લઈ ગઈ હતી. આમ, તેમણે એક રીતે માંગણીના સ્વરૂપ અને હેતુ અંગે પોતાના જ નિવેદનથી વિરોધાભાસી નિવેદન આપ્યું હતું. આ બાબત ફરિયાદપક્ષના કેસના મૂળને જ ખોટું પાડે છે. જોકે સરબજીત સિંહના લગ્ન અને તેની પત્ની દ્વારા મોજશોખની ચીજવસ્તુઓ લાવવી એ દહેજની માંગણી માટેનું કારણ હોવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું, તેમ છતાં અગાઉ અમે નોંધ્યું છે તેમ, તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે તેમણે ત્યારબાદ બે મહિનાની અંદર એટલે કે ઓક્ટોબર અને ડિસેમ્બર, ૧૯૮૭ ની વચ્ચે દહેજ તરીકે બે પ્રસંગોએ રૂ. ૩,૦૦૦/– અને રૂ. ૧,૦૦૦/– ચૂકવ્યા હતા જ્યારે બચાવપક્ષ અનુસાર, સરબજીત સિંહના લગ્ન ૨૪.૦૧.૧૯૮૮ ના રોજ થયા હતા. આશ્ચર્યજનક રીતે, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૩ (મુખ્તિયાર કૌર) એ સ્પષ્ટપણે સ્વીકાર્યું હતું કે તેણીને પોતાના જમાઈ સામે કોઈ ફરિયાદ ન હતી, કે તેણીએ ક્યારેય કોઈ ફરિયાદ કરી પણ ન હતી.

ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૪ (અજૈબ સિંહ) ફરિયાદીના ભાઈ છે જેમનો પુરાવો આપણા હેતુ માટે મહત્વનો નથી. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૭ (ધરમ સિંહ) તપાસ અધિકારી છે.

સ્વીકાર્ય રીતે ૪, એપ્રિલ, ૧૯૮૮ અને મૃતકના મૃત્યુની તારીખ વચ્ચે મૃતકને કોઈ પણ ક્રૂરતા કે કનડગતનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી તેવું દર્શાવવા માટે રેકર્ડ પર કોઈ પુરાવો નથી. ઉપર ઉલ્લેખિત પુરાવાના પ્રકાશમાં, વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થતો પ્રશ્ન એ છે કે શું ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪–બી હેઠળનો કેસ પ્રસ્થાપિત થયો હોવાનું કહી શકાય.

ઈન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪–બી નીચે મુજબ વંચાય છે :–

"૩૦૪બી. દહેજ મૃત્યુ.–(૧) જ્યાં સ્ત્રીનું મૃત્યુ તેના લગ્નના સાત વર્ષની અંદર કોઈ દાઝવાથી કે શારીરિક ઈજાથી થાય અથવા સામાન્ય સંજોગો સિવાય અન્યથા થાય અને એ દર્શાવવામાં આવે કે તેણીના મૃત્યુના તરત જ પહેલાં તેણીને તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈ પણ સંબંધી દ્વારા દહેજની કોઈ પણ માંગણી માટે, અથવા તેના સંબંધમાં, ક્રૂરતા કે કનડગતનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી, ત્યાં આવા મૃત્યુને "દહેજ મૃત્યુ" કહેવામાં આવશે, અને આવા પતિ અથવા સંબંધીએ તેણીનું મૃત્યુ નીપજાવ્યું હોવાનું માની લેવામાં આવશે.

સમજૂતી.– આ પેટા–કલમના હેતુ માટે, "દહેજ" નો અર્થ ડાઉરી પ્રોહિબિશન એક્ટ, ૧૯૬૧ (૧૯૬૧ નો ૨૮મો) ની કલમ ૨ માં છે તે જ રહેશે.

(૨) જે કોઈ દહેજ મૃત્યુ કરે તેને સાત વર્ષથી ઓછી નહીં પરંતુ આજીવન કેદ સુધી વિસ્તરી શકે તેવી મુદતની કેદની સજા કરવામાં આવશે."

સદર જોગવાઈમાં એવી અસરવાળી કાનૂની ધારણા ઊભી કરવામાં આવી છે કે જો એ પ્રસ્થાપિત થાય કે મૃત્યુના તરત જ પહેલાં, મૃતકને તેના પતિ અથવા તેના કોઈ પણ સંબંધી દ્વારા, દહેજની કોઈ પણ માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં, ક્રૂરતા કે કનડગતનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી, તો આવા મૃત્યુને "દહેજ મૃત્યુ" કહેવામાં આવશે, અને આવા પતિ અથવા સંબંધીએ તેણીનું મૃત્યુ નીપજાવ્યું હોવાનું માની લેવામાં આવશે. સંસદે ૧૯૮૬ ના અધિનિયમ નં. ૪૩ દ્વારા ૧.૫.૧૯૮૬ થી અમલમાં આવે તે રીતે ઇન્ડિયન એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩ બી પણ દાખલ કરી છે જે નીચે મુજબ વંચાય છે :–

"૧૧૩.બી– દહેજ મૃત્યુ અંગેની ધારણા.– જ્યારે પ્રશ્ન એ હોય કે કોઈ વ્યક્તિએ સ્ત્રીનું દહેજ મૃત્યુ કર્યું છે કે કેમ અને એ દર્શાવવામાં આવે કે તેણીના મૃત્યુના તરત જ પહેલાં આવી સ્ત્રીને આવી વ્યક્તિ દ્વારા દહેજની કોઈ પણ માંગણી માટે, અથવા તેના સંબંધમાં, ક્રૂરતા કે કનડગતનો

ભોગ બનાવવામાં આવી હતી, ત્યારે કોર્ટ એવી ધારણા કરશે કે આવી વ્યક્તિએ દહેજ મૃત્યુ નીપજાવ્યું હતું.

સમજૂતી.– આ કલમના હેતુઓ માટે, "દહેજ મૃત્યુ" નો અર્થ ઇન્ડિયન પીનલ કોડ (૧૮૬૦ નો ૪૫મો) ની કલમ ૩૦૪–બી માં છે તે જ રહેશે."

ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪–બી અને ઇન્ડિયન એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩–બી ના સંયુક્ત વાંચન પરથી, એ સ્પષ્ટ થશે કે જો ફરિયાદપક્ષ ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪–બી માં દર્શાવ્યા મુજબના સંજોગો પ્રસ્થાપિત કરી શકે તો તે હેઠળ ઉપસ્થિત થતી ધારણા અમલમાં આવશે.

ઉપર ઉલ્લેખિત જોગવાઈઓના ઘટક તત્વો આ મુજબ છે :

(૧) કે સ્ત્રીનું મૃત્યુ કોઈ દાઝવાથી કે શારીરિક ઈજાથી અથવા સામાન્ય ન હોય તેવા કોઈ સંજોગોમાં થયેલું હોય; (૨) આવું મૃત્યુ તેણીના લગ્નની તારીખથી ૭ વર્ષની અંદર થતું હોય (૩) કે ભોગ બનનારને તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈ પણ સંબંધી દ્વારા ક્રૂરતા કે કનડગતનો ભોગ બનાવવામાં આવી હોય; (૪) આવી ક્રૂરતા કે કનડગત દહેજની માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં હોવી જોઈએ; અને (૫) એ પ્રસ્થાપિત થાય કે આવી ક્રૂરતા અને કનડગત તેણીના મૃત્યુના તરત જ પહેલાં કરવામાં આવી હતી.

આ પ્રકારના કેસની જેમ પરણેલી સ્ત્રીના અકુદરતી મૃત્યુના કિસ્સામાં, પતિ સામે ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૨, કલમ ૩૦૪–બી અને કલમ ૩૦૬ હેઠળ કાર્યવાહી કરી શકાય છે. અગાઉ ઉલ્લેખિત એક કે બીજી જોગવાઈઓ હેઠળ ગુનો કરવા અંગેનો તફાવત *સતવીર સિંહ અને અન્યો* વિરુદ્ધ *પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય*, [૨૦૦૧] ૮ એસ.સી.સી. ૬૩૩ માં આ કોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ સમક્ષ વિચારણા માટે આવ્યો હતો, જેમાં એવું ઠેરવેલ કે :

> "આમ, દહેજ સાથે સંબંધિત ત્રણ પ્રસંગો છે. એક લગ્ન પહેલાંનો છે, બીજો લગ્ન સમયનો છે અને ત્રીજો લગ્ન પછી "ગમે તે સમયે" નો છે. ત્રીજો પ્રસંગ ક્યારેય ન ખૂટે તેવો સમયગાળો લાગી શકે છે. પરંતુ નિર્ણાયક શબ્દો "સદર પક્ષકારોના લગ્નના સંબંધમાં" એ છે. આનો અર્થ એ થાય છે કે ઉપરોક્ત ત્રણમાંથી કોઈ પણ તબક્કે કોઈ પણ મિલકત અથવા મૂલ્યવાન જામીનગીરી આપવી અથવા આપવા સંમત થવું એ પક્ષકારોના લગ્નના સંબંધમાં હોવું જોઈએ. પતિ–પત્ની વચ્ચે નાણાંની ચુકવણી કરવા અથવા મિલકત આપવા માટેના અન્ય ઘણા પ્રસંગો હોઈ શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે, બાળકના જન્મ અથવા અન્ય પ્રસંગોના સંબંધમાં કેટલીક રિવાજ મુજબની ચુકવણીઓ જુદા જુદા સમાજોમાં પ્રચલિત છે. આવી ચુકવણીઓ "દહેજ" ના કાર્યક્ષેત્રમાં સમાવિષ્ટ થતી નથી. આથી કલમ ૩૦૪–બી માં ઉલ્લેખિત દહેજ એ લગ્નના સંબંધમાં આપવામાં આવેલી અથવા આપવા માટે સંમત થયેલી કોઈ પણ મિલકત અથવા મૂલ્યવાન જામીનગીરી હોવી જોઈએ.

જો કલમ ૩૦૪–બી લાગુ કરવાની હોય, તો કોઈક સમયે દહેજની માંગણી સાથે સ્ત્રીને કનડગત કે ક્રૂરતા પહોંચાડવામાં આવી હતી એટલું પૂરતું નથી. પરંતુ તે "તેણીના મૃત્યુના તરત જ પહેલાં" બનેલું હોવું જોઈએ. સદર શબ્દપ્રયોગ, નિઃશંકપણે, સ્થિતિસ્થાપક શબ્દપ્રયોગ છે અને તે તેણીના મૃત્યુના તરત જ પહેલાંના અથવા તેની પહેલાંના થોડા દિવસો અથવા થોડા અઠવાડિયાના સમયગાળાનો પણ ઉલ્લેખ કરી શકે છે. પરંતુ તેણીના મૃત્યુ સાથેની નિકટતા એ તે શબ્દપ્રયોગ દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલું કેન્દ્રબિંદુ છે. "તેણીના મૃત્યુના તરત જ પહેલાં" એ શબ્દો વાપરીને સમયનો આવો ગાળો પૂરો પાડવા પાછળનો ધારાકીય ઉદ્દેશ એ વિચાર પર ભાર મૂકવાનો છે કે તેણીનું મૃત્યુ, તમામ સંભાવનાઓમાં, આવી ક્રૂરતા કે કનડગતનું પરિણામ હોવું જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેણીના મૃત્યુ અને તેણી પર ગુજારવામાં આવેલી દહેજ સંબંધિત કનડગત કે ક્રૂરતા વચ્ચે સ્પષ્ટ સંબંધ હોવો જોઈએ. જો આવી કનડગત કે ક્રૂરતા ગુજારવા અને તેણીના મૃત્યુ વચ્ચે પસાર થયેલો સમયગાળો લાંબો હોય તો કોર્ટ એ અંદાજ લગાવી શકવાની સ્થિતિમાં હશે કે તમામ સંભાવનાઓમાં કનડગત કે ક્રૂરતા એ તેણીના મૃત્યુનું તાત્કાલિક કારણ રહ્યું નહીં હોય. આથી દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગો પર, એ નક્કી કરવાનું કોર્ટનું કામ છે કે શું તે ચોક્કસ કિસ્સામાં સદર સમયગાળો "તેણીના મૃત્યુના તરત જ પહેલાં" ના ખ્યાલ સાથેનો તેનો સંબંધ તોડી નાખવા માટે પૂરતો હતો."

ફરીથી *હીરા લાલ અને અન્યો* વિરુદ્ધ *રાજ્ય (એનસીટી સરકાર) દિલ્હી*, [૨૦૦૩] ૮ એસ.સી.સી. ૮૦ માં, આ કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે "મૂળ કલમ ૩૦૪–બી આઇ.પી.સી. અને એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩–બી માં વપરાયેલો "તેણીના મૃત્યુના તરત જ પહેલાં" એ શબ્દપ્રયોગ નિકટતાની કસોટીના વિચાર સાથે મોજૂદ છે. કોઈ ચોક્કસ સમયગાળો દર્શાવવામાં આવ્યો નથી અને "તરત જ પહેલાં" એ શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી નથી. એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૪ ના દ્રષ્ટાંત (એ) માં વપરાયેલા "તરત જ પછી" એ શબ્દપ્રયોગનો સંદર્ભ સુસંગત છે. તે એવું ઠરાવે છે કે કોર્ટ એવી ધારણા કરી શકે છે કે જે માણસ ચોરીના તરત જ પછી ચોરાયેલા માલના કબજામાં હોય, તે પોતે ચોર છે અથવા તેણે માલ ચોરાયેલો હોવાનું જાણીને મેળવ્યો છે, સિવાય કે તે પોતાના કબજાનો હિસાબ આપી શકે. "તરત જ પહેલાં" એ શબ્દમાં કયો સમયગાળો આવી શકે તે નક્કી કરવાનું દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગોને આધારે, કોર્ટો પર છોડવામાં આવ્યું છે. જોકે, એટલું દર્શાવવું પૂરતું છે કે "તરત જ પહેલાં" એ શબ્દપ્રયોગમાં સામાન્ય રીતે એવું અભિપ્રેત થશે કે સંબંધિત ક્રૂરતા કે કનડગત અને પ્રશ્નવાળા મૃત્યુ વચ્ચેનો સમયગાળો બહુ વધારે હોવો જોઈએ નહીં. દહેજની માંગણી પર આધારિત ક્રૂરતાની અસર અને સંબંધિત મૃત્યુ વચ્ચે નજીકની અને જીવંત કડીનું અસ્તિત્વ હોવું જોઈએ. જો ક્રૂરતાનો આક્ષેપિત બનાવ સમયની દ્રષ્ટિએ દૂરનો હોય અને સંબંધિત સ્ત્રીના માનસિક સંતુલનને ખલેલ ન પહોંચાડે તેટલો જૂનો થઈ ગયો હોય, તો તેનું કોઈ મહત્વ રહેશે નહીં."

એ જ વિદ્વાન ન્યાયાધીશ દ્વારા *કાલિયા પેરુમલ અને અન્ય* વિરુદ્ધ *તમિલનાડુ રાજ્ય*, [૨૦૦૪] ૯ એસ.સી.સી. ૧૫૭ ફકરા ૪ અને *કામેશ પંજીયાર ઉર્ફે કમલેશ પંજીયાર* વિરુદ્ધ *બિહાર રાજ્ય*, [૨૦૦૫] ૨ એસ.સી.સી. ૩૮૮, ફકરા ૧૦ માં એ જ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો. *જુઓ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય* વિરુદ્ધ *રાજ ગોપાલ અસાવા અને અન્ય*, [૨૦૦૪] ૪ એસ.સી.સી. ૪૭૦, ફકરા ૧૦ અને ૧૧ પણ.

ઉપર ઉલ્લેખિત પરિસ્થિતિમાં, ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪–બી અથવા ઇન્ડિયન એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩–બી હેઠળ ઉપસ્થિત થતી ધારણા અપીલકર્તા વિરુદ્ધ લાગુ કરી શકાઈ ન હોત. તેથી, એવું ઠેરવવું જોઈએ કે ફરિયાદપક્ષ અહીંના અપીલકર્તા વિરુદ્ધ કોઈ પણ કેસ પ્રસ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયેલ છે.

આ પરિસ્થિતિનો સામનો કરતાં, રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન કાઉન્સેલ *કે. પ્રેમા એસ. રાવ અને અન્ય વિરુદ્ધ યદલા શ્રીનિવાસ રાવ અને અન્યો*, [૨૦૦૩] ૧ એસ.સી.સી. ૨૧૭ માં આ કોર્ટના ચુકાદા પર આધાર રાખે છે, જેમાં તે કેસની વિશિષ્ટ હકીકતો અને સંજોગોમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જો આરોપી ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૪ અને ૩૦૪–બી હેઠળનો ગુનો કરવા બદલ દોષિત ન જણાય તો પણ, તેને તેની કલમ ૩૦૬ આઇ.પી.સી. હેઠળ દોષિત ઠેરવી શકાય છે.

કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજરની કલમ ૨૧૫ મુજબ કલમ ૩૦૬ હેઠળ તહોમત ઘડવામાં થયેલી ચૂકથી ન્યાયનો ભંગ થઈ પણ શકે અથવા ન પણ થાય, અથવા આરોપીને પૂર્વગ્રહ કે નુકસાન થઈ શકે.

તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે જ્યાં પણ ફરિયાદપક્ષ આરોપી સામે તેની કલમ ૩૦૪–બી હેઠળનું તહોમત પ્રસ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ જાય ત્યાં તમામ કિસ્સાઓમાં, આરોપીને ઇન્ડિયન પીનલ કોડની કલમ ૩૦૬ હેઠળ ગુનો કરવા બદલ દોષિત ઠેરવી શકાય. તદુપરાંત, રેકર્ડ પરની સામગ્રી એવી હોય કે જે આરોપી વિરુદ્ધ સદર તહોમત પ્રસ્થાપિત કરતી હોય તે સિવાય સામાન્ય રીતે કોર્ટ સમક્ષ પ્રથમ વખત આવી રજૂઆત ઉપસ્થિત કરવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ નહીં.

આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ ની જોગવાઈઓ લાગુ કરતા પહેલાં, એ પ્રસ્થાપિત કરવું જરૂરી છે કે : (૧) મૃતકે આત્મહત્યા કરી હતી, અને (૨) તેણીને આઇ.પી.સી.ની કલમ ૪૯૮એ ના અર્થમાં ક્રૂરતાનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી.

માત્ર તે હકીકતો પ્રસ્થાપિત થાય તે જ સંજોગોમાં, ઇન્ડિયન એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩એ મુજબની ધારણા ઉપસ્થિત કરી શકાય. હાલના કિસ્સામાં, ફરિયાદપક્ષ એ સાબિત કરી શક્યો નથી કે મૃતકને આઇ.પી.સી.ની કલમ ૪૯૮એ ના અર્થમાં ક્રૂરતાનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી. મૃતકે આત્મહત્યા કરી હતી તેવો કોઈ કેસ પણ પ્રસ્થાપિત થયો નથી.

કે. પ્રેમા એસ. રાવ, (ઉપર મુજબ) માં, હકીકત તરીકે એવું જણાયું હતું કે

:

"નીચલી બંને કોર્ટોએ પતિને પોતાની પત્ની સાથે ક્રૂર વર્તન કરવા બદલ દોષિત ઠેરવ્યો છે અને તેના પરિણામે પત્નીએ તેમના લગ્નના સાત વર્ષની અંદર આત્મહત્યા કરી હતી. આવા પુરાવા પર એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩–એ હેઠળ ઉપસ્થિત થતી ધારણા એ છે કે પતિએ આત્મહત્યા માટે દુષ્પ્રેરણા આપી હતી. એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩–એ નીચેની સમજૂતીમાં ઉલ્લેખિત "ક્રૂરતા" શબ્દને આઇ.પી.સી.ની કલમ ૪૯૮–એ નીચેની સમજૂતીમાં સમાવિષ્ટ અર્થ જ આપવામાં આવ્યો છે. જણાયેલી હકીકતો પર, મૃતકને લગ્નમાં "સ્ત્રીધન" તરીકે મળેલી પોતાની જમીન જતી કરવા માટે દબાણ કરવામાં અને તે હેતુસર તેણીની ટપાલ છુપાવવામાં પતિનું "ઇરાદાપૂર્વકનું" વર્તન એટલું ક્રૂર હતું કે તેણી આત્મહત્યા કરવા માટે પ્રેરાઈ હતી. આમ આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪–બી હેઠળ શિક્ષાપાત્ર "દહેજ મૃત્યુ" ના ગુના બદલ આરોપી ૧ નો નિર્દોષ છુટકારો દખલગીરી કરવાને પાત્ર ન જણાયો હોવા છતાં આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ તેને દોષિત ઠેરવવાનો અને સજા કરવાનો કેસ સ્પષ્ટપણે પ્રસ્થાપિત થયો છે."

સતવીર સિંહ, (ઉપર મુજબ) માં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું :

"વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલે રજૂઆત કરી હતી કે તેમાં વપરાયેલો "ક્રૂરતા" શબ્દ આઇ.પી.સી.ની કલમ ૪૯૮–એ માંથી તે શબ્દની આયાત સમાન હોવાથી, આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ માં વિચારવામાં આવેલો ગુનો દહેજ સંબંધિત આત્મહત્યા સહિતના આત્મહત્યાના તમામ કિસ્સાઓને પોતાના કાર્યક્ષેત્રમાં આવરી લેવા માટે સક્ષમ છે. તેમના જણાવ્યા અનુસાર, કલમ ૪૯૮–એ ની સમજૂતીનો બીજો ભાગ જે "ક્રૂરતા" શબ્દની વ્યાખ્યા કરે છે તે સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરવા માટે પૂરતો છે. તે ભાગ નીચે મુજબ વંચાય છે :

"આ કલમના હેતુઓ માટે, 'ક્રૂરતા' એટલે

***

(બી) સ્ત્રીની કનડગત જ્યાં આવી કનડગત તેણીને અથવા તેણીની સાથે સંબંધ ધરાવતી કોઈ પણ વ્યક્તિને કોઈ પણ મિલકત અથવા મૂલ્યવાન જામીનગીરી માટેની કોઈ પણ ગેરકાયદેસર માંગણી પૂરી કરવા માટે ફરજ પાડવાના ઉદ્દેશથી કરવામાં આવી હોય અથવા તેણીના અથવા તેણીની સાથે સંબંધ ધરાવતી કોઈ પણ વ્યક્તિના આવી માંગણી પૂરી કરવામાં નિષ્ફળ જવાના કારણે હોય."

પ્રથમ દ્રષ્ટિએ અમને લાગ્યું હતું કે સદર રજૂઆતમાં વજુદ છે પરંતુ ઊંડા વિશ્લેષણ પર અમને જણાયું કે સદર રજૂઆત અસ્વીકાર્ય છે. એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૩–એ સાથે વાંચવામાં આવતી આઇ.પી.સી.ની કલમ

૩૦૬ એ કોર્ટને માત્ર એવા પતિ અથવા તેના સંબંધીને સજા કરવા માટે સમર્થ બનાવી છે જેણે સ્ત્રીને ક્રૂરતા (આઇ.પી.સી.ની કલમ ૪૯૮–એ માં વિચારવામાં આવ્યા મુજબ) નો ભોગ બનાવી હોય જો આવી સ્ત્રીએ પોતાના લગ્નના ૭ વર્ષની અંદર આત્મહત્યા કરી હોય. આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ માટે એ બિનમહત્વનું છે કે ક્રૂરતા કે કનડગત "તેણીના મૃત્યુના તરત જ પહેલાં" પહોંચાડવામાં આવી હતી કે અગાઉ. જો તે "તેણીના મૃત્યુના તરત જ પહેલાં" પહોંચાડવામાં આવી હોય તો આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪–બી માંની ખાસ જોગવાઈ લાગુ કરી શકાશે, અન્યથા આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૬ નો આશ્રય લઈ શકાય છે."

કલમ ૩૦૬ અને કલમ ૩૦૪–બી ના ઘટક તત્વો જુદા અને અલગ છે. કોઈ પણ સંજોગોમાં, અપીલકર્તા તેના માટે જવાબદાર હતો તેવું દર્શાવવા માટે મૃતકના મૃત્યુ પહેલાં આરોપી તરફથી કોઈ પણ કૃત્ય કે ચૂક થઈ હોવાનું બતાવવા રેકર્ડ પર કોઈ પુરાવો લાવવામાં આવ્યો નથી. અમે અગાઉ નોંધ્યું છે કે હાઇકોર્ટે, પ્રથમ વખત, પોતાના ચુકાદામાં એક ધારણાના આધારે અવલોકન કર્યું હતું કે જ્યારે તેણીના પિતા તેણીને મળવા આવ્યા હતા, ત્યારે તેમનું અપમાન કરવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ અથવા તેમને માઠું લાગ્યું હોવું જોઈએ કારણ કે તેણીને કનડગતનો ભોગ બનાવવામાં આવી હોઈ શકે. કમનસીબે, અમને સદર તારણ જાળવી રાખવા માટે સમર્થ બનાવવા અમારા ધ્યાન પર બિલકુલ કોઈ પુરાવો લાવવામાં આવ્યો નથી અને બાબતના તે દ્રષ્ટિકોણથી અમે સામાવાળા

રાજ્ય તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન કાઉન્સેલની રજૂઆતો સ્વીકારવા અસમર્થ છીએ.

ઉપર ઉલ્લેખિત કારણોસર, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે હાઇકોર્ટનો વાદગ્રસ્ત ચુકાદો જાળવી શકાય નહીં જે તે મુજબ રદ કરવામાં આવે છે.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે. અપીલકર્તા જામીન પર છે. તેને તેના જામીનખતમાંથી મુક્ત કરવામાં આવે છે.

કે.કે.ટી.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવેલ.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.